diepingen zijn geheel ingericht ten dienste der administratie.

Een ander nu onlangs voltooid station, hoewel van minder belang, is de Gare du Sud in het zuiderkwartier van Antwerpen gelegen. Een korte omschrijving van dit bouwwerk, hiernevens afgebeeld, volge hier.

Het was in 1896 toen de Staat den architect Henri Beyart de opdracht deed tot het maken van de plannen voor de Gare du Sud, daar echter deze architect overleed alvorens zijn werk nog vorm had aangenomen, werd in zijn plaats benoemd de architect J. J. van Ysendijck, bij den dood ook van dezen éminenten artist, werd de verdere uitvoering toevertrouwd aan zijn zoon Maurice, een jong talentvol Brusselsch architect.

De indeeling van den plattegrond is de volgende:

Het eigenlijk plan is in twee hoofdpartijen verdeeld, waarvan het gedeelte ter rechterzijde bestemd is voor den dienst der reizigers en dat ter linker voor de verschillende bureaux van administratie, post en telegrafie.

Het voor de reizigers bestemde deel bevat wederom een Salle des Pas-Perdus. Deze ruime, goed verlichte, met getinte baksteen en glas, stemmig gedécoreerde ruimte, waarin zich de sierlijke plaatskaartenbureaux bevinden, is van hoogst gunstig aanzien. Links van deze bevindt zich de wachtkamer 3de klas, terwijl die der 2de klas meer op zij is gelegen. Beide zalen zijn stemmig en smaakvol betimmerd.

Verder heeft men van uit de Salle des Pas Perdus toegang tot de goederenbureax.

Dit stationsgebouw is slechts van een verdieping, ter weerszijde door een pavillon afgesloten, terwijl in het midden, boven den hoofdingang, een toren verrijst van 75 M. hoogte. De breedte der voorgevel, welke geheel in natuursteen is opgetrokken, bedraagt 100 M. Gezien vanaf de avenue du Sud is het geheel van een aangenaam silhouet.

De eenvoudige degelijkheid die in alles zoo gewild en toch zoo natuurlijk is doorgevoerd, stempelt dit bouwwerk tot een der belangrijkste scheppingen van den laatsten tijd en is een triomf voor den sympathieken, talentvollen architect Maurice van Ysendijck, die met medewerking van zijn vader een merkwaardig en zeer ongewoon werk heeft daargesteld.

Zooals de photo, die we danken aan de vriendelijke tusschenkomst van den hoogst bekwamen aannemer van het monument, de heer Oscar Vilain, ingenieur-entrepreneur te Antwerpen, aangeeft, ontbreekt er thans nog het uurwerk en een groep beeldhouwwerk in den toren.

De kosten voor dit station bedragen ongeveer $1^1/_2$ millioen francs.

Eveneens een belangrijk bouwwerk waarvan de uitvoering zeer aanstaande is en dat nog dit jaar moet gereed zijn, is het „Théâtre de Comédie" op den hoek van de Place de Meir en de rue des Arquebusiers een werk van den architect Van Oenen en waarvan wij in den gelegenheid waren de teekeningen te zien. Het geheel zal een oppervlakte beslaan van 1500 M².

De hoofdvorm van den gevel aan de Place de Meir is de volgende: Vier winkelhuizen waartusschen een passage als toegang tot het theater, daar boven drie groote halfcirkelvormige vensters, waarachter de foyer is gelegen, het geheel bekroond met fronton, balustrade en allegorische groep in brons.

Het ensemble heeft een monumentaal aanzien. Er zijn ongeveer 1300 zitplaatsen en het inwendige is naar den eisch des tijds opgelost.

Later hoop ik U van dit werk een meer gedétailleerde omschrijving te geven.

Wanneer ik U nu nog wijs op de in de practijk zoo goed voldoende nieuwe entrepôts, de aanleg der nieuwe bassins, alle werken van den laatsten tijd, de in wording zijnde verbreeding der rue Houblonnière en van den Jardin des Arbalétriers, de vrijlegging van het théâtre français etc. etc., dan zal het U niet overdreven blijken, wanneer ik U de verzekering geef dat Antwerpen met reuzenschreden voorwaarts gaat en dat, wijl als le batiment va, tout va, we ook recht hebben in Augustus a. s. bij gelegenheid van het honderd-jarig bestaan der oude en de inwijding der nieuwe dokken, schitterend feest te vieren.

N. van der Kloot Meyburg.

SGRAFFITO.

Naar aanleiding van de vraag van een abonné omtrent de bewerking, enz. van sgraffito op buitengevels, willen wij het volgende over deze versiering mededeelen.

Het sgraffito werd in de 16e eeuw door Polidore Caldara te Rome uitgevonden en in gemeenschap met den Florentijner Maturino aan vele paleizen te Rome aangebracht. Ook in het noorden werd deze kunst toegepast. Zoo werd zij ontdekt door Minutoli te Leignitz van het jaar 1613, door Lohde op de burcht Zschocha, enz.

Over de uitvoering van sgraffito geeft reeds Vasari eenige aanwijzingen. Natuurlijk is een droge muur de eerste vereischte voor het opbrengen van deze versieringswijze. De ondergrond wordt gemaakt van een mortel welke bestaat uit een goede hydraulische kalk met gewasschen en scherp zand vermengd. Semper beveelt aan daarbij $^1/_{10}$ grof gestooten sintels bij te voegen om de specie ruw te maken. Deze eerste laag heeft eene dikte van 3 tot 4 mM. Nadat deze grond zoo mogelijk ongeveer 6 maanden aan de lucht is blootgesteld, komt daarover een tweede laag met kobaltgroen, zwarte aarde, omber, ultramarijn of oker vermengd. De specie waaruit deze laag bestaat is vermengd met fijn gezeefde kalk en fijn gewasschen

zand. De verfstoffen worden in water opgelost en door een zeef gegoten.

Men dient telkens eene zoo groote oppervlakte aan te brengen met deze mortel zoodanig dat men de teekening op deze in een dag gereed maken kan. SEMPER beveelt aan om in plaats van die eene laag, een viervoudige laag op te brengen, welker mengingen verschillend zijn. De bedoelde tweede versche laag wordt ten laatste tweemaal dekkend met witte of weinig gekleurde kalkmelk over gestreken. Dan wordt met een sterke naald het gereed gemaakte carton der aan te brengen teekening doorgeprikt en door middel van stofballen bestaande uit dun linnen met poeder van houtskool, op de vochtige laag bestrooid. Door puntige ijzers wordt nu de teekening ingekrast en door arceering getint.

Cementmortel kan niet tot sgraffito gebruikt worden, omdat deze te spoedig hard wordt.

Van grooten invloed op de goede uitvoering van deze versiering schijnt het weder te zijn. Op heete dagen moet men dit werk niet verrichten.

Op deze wijze kan het sgraffito op verschillende manieren uitgevoerd worden. Men kan de teekening op lichten grond donker laten uitkomen, doch men kan ook door een meerkleurigen ondergrond eene grootere rijkdom van kleuren verkrijgen.

In den laatsten tijd heeft men getracht om het sgraffito-schilderwerk door middel van bestrijking met waterglas eene langeren duur te verzekeren, doch door de korten tijd der proefneming, kon men daarvan nog geen resultaten verkrijgen.

De waarde van deze wijze van versiering ligt behalve in hare geringe kostbaarheid, in de gemakkelijke en snelle uitvoering, waardoor het mogelijke is aan gebouwen, waar artistieke krachten niet onmiddelijk te verkrijgen zijn, een monumentaal werkende versiering te geven.

Omdat het sgraffito iets ruws en natuurlijks heeft en op een afstand gezien moet worden, is het niet geschikt voor versiering binnenshuis.

Ten slotte deelen wij nog eenige resultaten mede van de sgrffito-versiering aan het gebouw van Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage (Architect E. GUGEL) indertijd vervaardigd door de heer A. LE COMTE en medegedeeld door den heer J. R. DE KRUIJFF.

De onderlaag aldaar bestond uit een mengsel van schelpkalk en pruissich zwart en wel in de verhouding van ongeveer 3 busjes pr. zwart, zooals die in den handel voorkomen, op een kleine emmer schelpkalk. Die donkere ondergrond (zwart) werd met den troffel ter dikte van ongeveer 7 mM. opgebracht. Toen deze laag droog was, bracht men de bovenlaag aan, bestaande uit schelpkalk vermengd met turfasch, welke laag ter dikte van 3 à 4 mM., eveneens met den troffel werd opgebracht.

Daarop werd de doorgeprikte teekening op den aldus bereidde, nog vochtige laag overgebracht en door stukadoors met stukadoorsgereedschap de versiering uitgevoerd.

TRAPPENHUIS IN DE VILLA VAN DEN BEELDHOUWER * HERMANN OBRIST TE MUNCHEN. * AUG. EXTER & ALFRED PINAGEL, ARCHITECTEN. [1])

[1]) Uit: CARL ZETZSCHE. „Einfache Land- und Stadthäuser." Stuttgart. J. ENGELHORN. — (Wordt in een volgend nummer besproken.)

De vermenging van de specie met turfasch gaf aan de bovenlaag een licht gele kleur.

De gevolgde werkwijze heeft, zooals men zich daarvan aan dit gebouw kan overtuigen, bewezen eene goede methode te zijn geweest.

In Duitschland wordt de eerste laag in de herfst of in den winter aangebracht. In het voorjaar brengt men de tweede laag aan, waarvan bij het zand nog sintels gevoegd worden van 6 mM. zijde. Heeft men rivierzand, dan mengt men daarbij $^1/_{20}$ deel gedroogd en verkorreld leem. Voor de eerste laag vermengt men 10 deelen (bij zeer vette slechts 9 deelen) langzaam gebluschte kalk, 3 deelen donker rivierzand en 12 deelen asch- en stofvrije sintels van hoogstene 4 mM. grootte. Deze laag wordt halfglad met het raapbord gewreven. Hierop brengt men de bovenste laag aan, op geen grooter oppervlak dan op een dag verwerkt kan worden. Deze laag bestaat uit 90 deelen kalk (bij zeer vette kalk 80 of 75 deelen) 8 deelen zand en 100 tot 110 deelen steenkoolsintels, ter grootte van hoogstens $2^1/_2$ mM. geheel stof en aschvrij. Hierbij voegt men de gewenschte kleuren als boven vermeld, naar gelang van de kleur die men wenscht te verkrijgen. Deze menging moet men 4 weken voor dat

men deze laag aanbrengt beproeven om te zien of men de gewenschte kleur zal bekomen. Ook brengt men die kleurstof wel later aan, bijgemengd met kaffkmelk bij vochtig weder na 2 en bij droog weder na 1 uur en wel in drie lagen, waarbij men de verfkwast de eerste keer schuin, de tweede keer horizontaal en de derde keer loodrecht beweegt. Daarop wordt de teekening overgebracht. De contouren der teekening worden dan ter breedte van 4—6 mM. uitgekrabt. Nadat de teekening op het muurwerk gereed is brengt men een laag heete lijnolievernis of eene zwakke oplossing van asphalt in vluchtige olie, als terpentijn, benzine, enz. aan. Alvorens deze laag er op te brengen moet alles goed droog zijn. Deze bestrijking verandert natuurlijk eenigsins de kleuren van het sgraffito, waarom men zich bij de bovenvermelde proef ook daarvan moet overtuigen. Na verloop van 3 tot 6 maanden kan men weder zulk een laag vernis er op brengen en doet men dit veelal wederom na 3 of 5 jaar. De daardoor ontstane sterke glans dempt men met terpentijn.

GEMENGDE BERICHTEN.

ZWOLLE. Het huis der familiën Helmich en Podt. Het bestuur der Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Recht en Geschiedenis heeft, volgens de dagbladen, aan den Minister van Waterstaat een adres gericht, waarin verzocht wordt niet te sloopen het door het Rijk aangekochte voormalige R. K. ziekenhuis aan de Melkmarkt te Zwolle, vroeger woning der familiën Helmich en Podt. Blijkens de ontwerpen voor een nieuw post- en telegraafkantoor te Zwolle wil men dit huis geheel afbreken.

In het adres wordt o.a. meegedeeld: „dat toch dit huis niet alleen is een der aanzienlijkste van de gemeente Zwolle, maar tevens uit een oogpunt van architectuur en kunst een der merkwaardigste van geheel ons land, zooals blijkt uit den fraaien gevel, dagteekenend uit de XVIde eeuw, met een uiterst rijk gebeeldhouwde bekroning in Louis XV-stijl, voorts uit de smaakvol inwendige decoratie, bestaande in portalen, lambriseering, schoorsteenen, buffet, rijk gestucadoorde plafonds, uit de eigenaardige geheel met verglaasde tegels bezette keuken, enz.

dat alzoo de vernietiging van dat gebouw, hetwelk voor architect, decorateur en kunst-industrieel van hooge waarde is, zou zijn een ware daad van wandalisme, redenen waarom adressant eerbiedig verzoekt, dat de plannen voor het te stichten nieuwe Post- en Telegraafkantoor zoodanig worden omgewerkt, dat dit gebouw kan in stand gehouden, hetgeen ongetwijfeld, in aanmerking nemende het uitgestrekte terrein, waarover de Regeering verder beschikt, doenlijk is zonder de belangen van den dienst ernstig te storen, en waarbij voorts op de kosten der stichting, thans aanvankelijk geraamd op *f* 160.000, een merkbare besparing zal kunnen verkregen worden."

Het bestuur van bovengenoemde Vereeniging heeft de Tweede Kamer met dit adres in kennis gesteld en daarbij aan dit college verzocht, het noodige te doen, om de redding van het gebouw te bevorderen, terwijl ook een groot aantal particulieren te Zwolle een adres met dezelfde strekking tot den Minister zullen richten.

Bij het afdeelings-onderzoek in de Tweede Kamer, werd bij de Regeering aangedrongen het huis te sparen. Sommige leden verklaarden aan dit wetsontwerp hun stem te zullen onthouden, wanneer niet door de Regeering de vaste toezegging worde gegeven, dat de plannen voor den bouw van het post- en telegraafkantoor zoodanig gewijzigd zullen worden, dat meergemeld perceel, althans het oudste gedeelte daarvan, in stand zal blijven.

Kerk te Winschoten. Aan de „Prov. Gron. Ct." wordt uit Winschoten bericht:

Onze oude kerk, een bouwwerk uit de dertiende eeuw — zal hoogstwaarschijnlijk een zeer aanzienlijke restauratie ondergaan. 't Plan bestaat sedert lang, dit oude en als bouwwerk veel kunstwaarde bezittende gebouw in zijn oorspronkelijken toestand terug te brengen. De kerk is gebouwd in de dertiende eeuw, en heeft veel geleden gedurende het beleg onzer gemeente in den tachtigjarigen oorlog. De noodzakelijke restauratie is door een deskundige begroot op *f* 4000, terwijl de kosten voor een geheele restauratie tot den oorspronkelijken toestand, begroot zijn op *f* 35.000.

Italiaansche invloeden bij den Duitschen burchtbouw. In „de Vereeniging tot behoud van duitsche burchten" hield de architect Bodo Ebhardt in Berlijn eene lezing over zijne studiereizen in 1902 gemaakt door Italië, welke reizen ten doel hadden vergelijkende studiën van burchtenbouw in Italië en Duitschland te maken, om in het bijzonder vast te stellen, welke italiaansche invloeden bij de verbouwing der Hohkönigsburg bij Schlettstadt in de 15e eeuw hebben kunnen medewerken. Er schijnen bij de wederherstelling dezer burcht bouwvormen gevonden te zijn en zoodanige verdedigingsinrichtingen, die voor Duitschland ongewoon waren.

Studiereizen naar Zwitserland en naar Oostenrijk in 1901 zijn aan deze laatste reis naar Italië voorafgegaan.

De reis ging eerst naar Zuid-Italië. Van Napels uit werd Apulië opgezocht met de overblijfselen der Hohenstaufenburchten in Lucera, Foggia, Barletta, Castel del Monte, Bari Bitonto, Brindisi, Gallipoli en Tarent. In Napels, Ravello en de kleine burchten aan de Westkust van Campagnië en Calbrië gaven voorbeelden van de langzame ontwikkeling der burchtenbouwkunst op grond van saraceensche, normandische en fransche motieven.

Op Sicilië werden o. a. de burchtbouwwerken in Messina, Catanië, Paterno aan de Etna, Castro Giovanni, Mussomeli en de burchten der Noormannen in Palermo opgenomen. Van Napels was het eerste doel der reis de burcht Janula bij Monte Cassino, dan de middeneeuwsche vestingwerken in Rome, de burcht van Bracciano aan het Lago Bracciano en eindelijk ten noorden van Rome de burchten van Spoleto en Assisi. Florence bezit in het Palazzo Vecchio en in talrijke andere paleizen, eene reeks bouwwerken uit den tijd der italiaansche stadsburchten van zeer ouden datum.

Van hier uit voerde de weg naar de Romagna over Faënza tot Rimini. Deze geheele omstreek is rijk aan burchbouwwerken uit den tijd der Sforza's en der Cesars Borgia. Langs den zelfden weg terugkeerend en van uit Faënza uit naar Bologna gaande, werden meerdere gelijksoortige burchten in en bij Imola gevonden. Ook de scheeve torens Garisenda en Asinelli in Bologna werden bezocht.

Ravenna bezit het bijna geheel onbekende Castel Brancaleone. Ten noorden van Ferrara biedt het kasteel d'Este, ondanks zijne latere verbouwingen, een schoon voorbeeld aan van een italiaansch vorstelijk verblijf. Padua en Venetië zijn armer aan bouwwerken uit bedoelden tijd, daarentegen werden Sermione aan het Garda-meer en Verona met hare schoone stadburcht met groot succes bestudeerd. De weg volgde over Mantua met het Castel Gonzaga en verder in zuidwestelijke richting over Parma tot de golf van Spezia.

De tocht ging nu langs het strand van de Middellandsche zee tot Genua met hare oude hoog in de bergen liggende vestingwerken, dan verder naar Finalborgo en naar terugkeer tot Genua, noordwaarts over Turijn met het geheel nieuw gebouwde Castello mediovale in het dal van Aosta. Milaan en Bellinzona boden ten slotte nog de laatste voorbeelden der italiaansche bouwwijze van burchten.

De lezing werd opgehelderd door vele projectieplaten en werd bijgewoond door den keizer en de keizerin.

Bouwkundige genootschappen in Duitschland. De „Vereeniging van Keulsche Architekten" publiceert een oproep tot de Duitsche architekten om zich in alle steden te vereenigen; deze plaatselijke vereenigingen zouden zich dan later tot één Bond aaneensluiten.

Dit voorstel vond zijn oorsprong in de overweging dat zij, die inderdaad verdienen den naam van „architekt" te dragen door het publiek plegen verward te worden met den ondernemer en zakenman, die zich dien titel slechts bijlegt bij wijze van uithangbord. Hierin kan verbetering komen als de eersten zich aaneensluiten en zich doen gelden naar het voorbeeld van de architekten van Berlijn, Keulen en Hannover. (Moeten wij hieruit afleiden dat in Duitschland niet meer dan deze drie plaatselijke vereenigingen bestaan?) De Keulsche vereeniging achtte het onmogelijk dat, de bestaande architekten- en ingenieurs genootschappen en hun bond haar doel zouden bevorderen; wel kan de voorgestelde architekten-bond vreedzaam naast de bestaande architekten- en ingenieursbond werken.